

EDHEM EFENDİ, Müştakzâde

betiyle de Şeyh Edhem Efendi adlarıyla çeşitli mecmualarda ismine rastlanan Edhem Bey ayrıca üslûp sahibi bir şarkı bestekârı olarak tanınmıştır. Klasik tarzda karcıgar makamında bir beste ile bu besteye yaptığı ağır ve yürük semâilerin dışında bestelediği günümüze ulaşan şarkılarının sayısı 158'dir. Ayrıca otuzun üzerinde ilâhî ve tevşih bestelemiş, ancak bunlardan zamanımıza sekizinin notası gelebilmiştir. Edhem Efendi şiirle de uğraşmış, ilk şiirlerinde Zârfi mahlasını kullanmış, daha sonra şeyhi M. Emin Efendi tarafından kendisine İlhâmî mahlası verilmiştir. Ancak şiirlerini topladığı mecmua Fatih yangınının yanmıştır. Bestelediği dinî ve din dışı eserlerinden bir kısmının güftesi kendisine aittir. *Bergüzâr-ı Edhem yahut Ta'lim-i Usûl-i Mûsikî* adıyla neşrettiği (İstanbul 1307), bazı mûsikî bilgilerinin de bulunduğu güfte mecmuasında diğer güfteler yanında yirmi sekiz yaşına kadar bestelediği şarkılarına da yer vermiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Müştakzâde Edhem Efendi, *Bergüzâr-ı Edhem yahut Ta'lim-i Usûl-i Mûsikî*, İstanbul 1307; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, V, 273; Zâkir Şükrü, *Mecmûa-i Tekâyâ* (Akbatu), s. 62; Ezgi, *Türk Musikisi*, V, 449-451; İbnülemin, *Hoş Sadâ*, s. 177-178; Selâhattin Gürer, *Aşık Yunus Emre'nin Bestelenmiş Şiirleri*, İstanbul 1961, s. 88-89; Mustafa Rona, *Ellî Yıllık Türk Musikisi*, İstanbul 1970, s. 25-33; Sengel, *İlahîler*, II, 12-13; III, 22-23; V, 172-173; Töre, *İlahîler*, VI, 58; VII, 113; *Besteleriyle Yunus Emre İlahileri* (haz. Ahmet Hatiboğlu), Ankara 1993, s. 50-51; Cemâleddin Server Revnakoğlu, "Yünüs'ün Bestelenmiş İlahîleri Nerede ve Nasıl Okunurdu", *TY*, sy. 319 (1966), s. 138; Halil Can, "Edhem Efendiler", *MM*, sy. 243 (1969), s. 4-8, 16-17; "Arşiv Vesikaları: İbrahim Edhem Efendi'nin Resmî Tercüme-i Hâl Süret'i", a.e., sy. 265 (1970), s. 16; Hayri Yenigün, "Şeyh Edhem Efendi", *Musikî ve Nota*, sy. 29, İstanbul 1972, s. 13; Gültekin Oransay, "Yayınlanmış Türk Din Musikisi Sözlü Anıtlarının Ezgileycileri", *AÜ İlahiyat Fakültesi İslâmî İlimler Enstitüsü Dergisi*, sy. 3, Ankara 1977, s. 184-185; R. Ekrem Koçu, "Edhem Efendi (Şeyh Hacı)", *İst.A*, IX, 4910; Öztuna, *BTMA*, I, 247-249.

NURİ ÖZCAN

EDHEM EFENDİ, Santûrî

(1855-1926)

Türk bestekârı ve virtüoza.

İstanbul Beyazıt'ta Soğanağa mahallesinde doğdu. Babası kaptan Ali Efendi, annesi Fatma Hanım'dır. Soğukçeşme Askerî Rüşdiyesi'ni bitirdikten sonra on üç yaşlarında Enderun'a alındı. Burada güzel sesi ve mûsikîye olan kabiliyetiyle kısa zamanda dikkati çekince meşk-

hânedâ mûsikî meşkine başlatıldı. Ünlü mûsikîşinaslardan ders alarak kendini yetiştirdi. Daha sonra Maliye Nezâreti'nde tereke memuru olarak görev aldı ve 1913'te emekliye ayrılınca kadar bu görevde kaldı. 1871'de Tophane'deki Firuzağa'da kendi açtığı bir dershanede ve 1908-1913 yılları arasında Dârülmûsikî-i Osmânî'de santur dersleri vererek birçok öğrenci yetiştirdi. Bir ara Hidiv İbrâhim Paşa'nın daveti üzerine Mısır'a gitti. 1911'de Göksu'daki yalısı bir sel felâketine uğradı. Burada nota koleksiyonu ile değerli yazma eserlerin bulunduğu kütüphanesi yok oldu. İki yıl sonra sağ tarafına felç geldi ve hayatının sonuna kadar felçli olarak yaşadı. 14 Eylül 1926 tarihinde evinde çıkan bir yangında yanarak öldü ve Anadoluhisar'ındaki Göksu Mezarlığı'na defnedildi.

Türk mûsikî tarihinin en büyük santur virtüozlarından kabul edilen Edhem Efendi, icracılığı yanında bestekârlığı ve hocalığı ile de devrinin ünlü mûsikîşinasları arasında yer almıştır. İlk mûsikî bilgilerini Enderun'da başta Hacı Ârif Bey ve Müezzinhâşî Rifat Bey olmak üzere zamanın meşhur hocalarından edindi. Faydalandığı hocalar arasında santur dersleri aldığı Miralay Hilmi ve Hasib beylerle Batı mûsikisi ve armoni hocası Şefik Bey'i özellikle belirtmek gerekir. Başlangıçta keman öğrenmek istediği halde hocalarının ısrarı üzerine santurda karar kıldı ve zamanla bu sazda eşsiz bir icracı olarak kendini kabul ettirdi. Tavrında lirizmin hâkim olduğu, fevkalâde müzikalite sahibi bir icracı olup santur çalışı, Tanbûrî Cemil Bey'in tanbur icrası ile aynı seviyede tutulmuştur. Santurda pirinç tel kullanan Edhem Efendi'nin katıldığı bir fasılda piyano veya santurdan hangisinin çalındığını sadece sesinden anlamak güçtü. Edhem Efendi ayrıca saraydan ve devlet ricâlinden de itibar görmüştür. Bunlar arasında, saray ve konaklarına de-

vam ettiği Şehzade Vahdeddin (VI. Mehmed), Cemâleddin, Seyfeddin, Mehmed Ziyâeddin efendiler gibi mûsikîşinas hânedan mensupları ile Prens Abdülhalim Paşa ve bestekâr Ziyâ Paşa gibi tanınmış kişiler vardır. Uzun yıllar Kasımpaşa Mevlevîhânesi'ne santûrî olarak devam etti ve aynı zamanda Neyzen Aziz Dede, Kemençeci Vasilaki, Kanûnî Şemsi ve Âmâ Nâzım gibi devrinin meşhur sâzendeleriyle saz arkadaşlığı yaptı.

Güçlü bir mûsikî hâfızasına sahip ve çok iyi bir notist olan Edhem Efendi, felçli halinde iken sol eliyle başta kendi eserleri olmak üzere hâfızasından nota koleksiyonunu yeniden yazmıştır. Kendi eliyle yazdığı *Külliyât*'ı İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü'ndeki Arel Kütüphanesi'ndedir. Ayrıca bir şarkı ve saz eserleri bestekârı olarak da tanınan Edhem Efendi bu sahada peşrev, saz semâisi, beste, ağır semâi, yürük semâi, şarkı, longa, sirta, oyun havası, polka, marş, köçekçe ve türkü formlarında 400'e yakın eser bestelemiştir. Öztuna'nın (bk. bibl.) listesini verdiği toplam 375 eserinden 259'u şarkı formundadır. Şarkılarında Hacı Ârif ve Şevki beylerin, büyük formdaki sözlü eserlerinde ise Tanbûrî Ali Efendi'nin etkisi sezilir. Eserlerinden en tanınmışları şehnaz ve sultânîyegâh longalarıdır. Ayrıca terkip ettiği çehârâgâzin ve hicazkâr - bûselik makamları ile de nazariyat konusundaki gücünü ortaya koymuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Canlı Tarihler: Lem'i Atlı Hâtıraları (nşr. Türkiye Yayınevi), İstanbul 1947, s. 115, 119-120; Vecdi Seyhun, *Santûrî Edhem Bey*, İstanbul 1948; İbnülemin, *Hoş Sadâ*, s. 261; Mustafa Rona, *Ellî Yıllık Türk Musikisi*, İstanbul 1970, s. 34-40; Mehmet Nazmi Özalp, *Türk Musikisi Tarihi - Derleme*, Ankara, ts. (TRT Müzik Dairesi Başkanlığı Yayınları), II, 26-28; R. Ekrem Koçu, "Edhem Bey (Santûrî İbrahim)", *İst.A*, IX, 4906-4907; Öztuna, *BTMA*, I, 243-247.

NURİ ÖZCAN

Santûrî
Edhem Efendi

EDHEM PAŞA, Gazi

(bk. GAZİ EDHEM PAŞA).

EDHEM PAŞA, İbrâhim

(1818-1893)

Osmanlı sadrazamı.

Sakız'da doğdu. Rum asıllı olduğu, 1821 Rum ayaklanmaları sırasında Sakız âsilerinin isyanları bastırılırken çok küçük yaşta İstanbul'a getirildiği ve Kap-

tanıderyâ Koca Hüsrev Paşa tarafından satın alınıp evlât edinildiği söylenir. İlk öğrenimini Hüsrev Paşa'nın konağına gelen hocalardan gördü. Paşanın diğer çocukları olan Hüseyin, Ahmed ve Abdül-latif ile birlikte tahsilini tamamlamak üzere 1830'da Paris'e gönderildi. 1835'te Barbet Enstitüsü'nü, 1839'da da Yüksek Maden Mektebi'ni bitirdi.

Teknik gözlemlerde bulunmak maksadıyla bir süre Avrupa'da dolaştıktan sonra İstanbul'a döndü. Miralay rütbesiyle devlet hizmetine girdi ve Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî'ye memur oldu. Ardından Sarıyer bakır madeni ve Gümüşhacıköy madeni müdürlüklerinde bulundu. 1845'te Keban ve Ergani madenleri başmühendisi oldu. Aynı sene, yeni kurulan Erkân-ı Harbiyye Dairesi'ne, kısa bir müddet sonra da Rikâb-ı Hümâyun'a memur edildi. 1849'da mirlivâliğe, 1851'de Mâbeyn-i Hümâyun ferikliğine yükseldi. Sarayda bulunduğu esnada Sultan Abdülmecid kendisinden Fransızca dersleri aldı. Bu sırada kurulan Encümen-i Dâniş ve Tanzimat Meclisi üyeliklerine getirildi.

Kırım Harbi esnasında bazı meselelerin halli için Sırbistan'a, ardından Kırım'a gönderildi. Bir müddet sonra Mâbeyn ferikliğinden çıkarılınca uhdesinde yalnızca Tanzimat Meclisi üyeliği kaldı. Mustafa Reşid Paşa'nın yardımıyla 24 Kasım 1856 tarihinde vezirlik rütbesi ve 75.000 kuruş maaşla Hariciye nâzırı oldu. Fakat dış meselelerdeki yetersizliği ve bilgisizliği sebebiyle 2 Mayıs 1857'de azledildi. 1858 yılında yine bazı tahkikatla bulunmak maksadıyla ikinci defa Sırbistan'a gönderildi ve başarılarından dolayı birinci rütbe Mecidî nişanı ile taltif edildi. Komşu devletlerin hükümdarlarının sınıra yakın yere gelmesi dolayısıyla devletler arası nezaket kuralları gereği uygulanan ziyaret merasimi çerçevesinde, sefâret heyetiyle 1859'da Rus

Çarı II. Aleksandr'ı selâmlamak için Karadeniz kıyısında Rus çarlarının yazın kaldıkları sayfiyelerden biri olan Hocabey'e gönderildi.

1859 yılında 49.675 kuruş maaşla Mahmud Nedim Paşa'nın yerine Ticaret nâzırı olan Edhem Paşa, meselelere gereği gibi vâkıf olmadığı gerekçesiyle 1861'de azledildi. Bunun ardından Meclis-i Vâlâ âzâlığına seçildi. 1863'te 30.000 kuruş maaşla, Maarif ve Nâfia nezâretleri de uhdesinde olmak üzere ikinci defa Ticaret nâzırı olduysa da aynı yıl görevden alındı. Bir süre sonra Ticaret Nezâreti önceden olduğu gibi Nâfia Nezâreti ile birleştirilerek yine Edhem Paşa'ya verildi, ancak bu defa uhdesindeki Maarif Nezâreti ayrıldı. 1866'da Ticaret Nezâreti'nden de azledilerek Tırhala ve 1867'de Yanya valiliğine getirildi. 1868 yılında Şûrâ-yı Devlet üyesi olan İbrâhim Edhem Paşa, iki yıl sonra Dîvân-ı Ahkâm-ı Adliyye nâzirliğine, 1871'de tekrar Nâfia Nezâreti'ne tayin edildi ve bir müddet sonra Ticaret Nezâreti de bu görevlerine eklendi. 1872'de 10.000 kuruş maaşla azledildi. Ertesi yıl tekrar Şûrâ-yı Devlet âzası ve 1874'te Nâfia nâzırı oldu, fakat bir süre sonra görevden alındı. 1876'da Berlin sefirliğiyle Almanya'ya gönderildi.

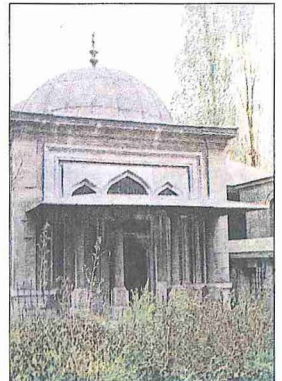
23 Aralık 1876'da İstanbul'da toplanan Tersane Konferansı'nda ikinci muhahas olarak Osmanlı Devleti'ni temsil eden Edhem Paşa, asabî mizacı sebebiyle, müzakereler sırasında Fransa muhahasının Osmanlı Devleti'ne karşı söylediği hakaretâmiz sözlerine karşılık vermekten çekinmedi. Aynı yıl Şûrâ-yı Devlet başkanı oldu ve Midhat Paşa'nın azli üzerine 5 Şubat 1877'de 50.000 kuruş maaşla sadâret makamına getirildi. Bu arada murassa' Osmânî nişanı ile taltif edildi. Onun sadâreti esnasında cereyan eden en mühim hadise 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşlarıdır. Bu sıkıntılı dönemde karşılaştığı siyasî meselelerin halinde asabî mizacı yüzünden yetersiz kaldı ve ağır baskılar sonucu 11 Ocak 1878 tarihinde azledildi. On dört ay kadar mâzul kaldıktan sonra 1879'dan 1883'e kadar Viyana sefiri olarak görev yaptı. Daha sonra 26 Şubat 1883'te Dahiliye nâzırı tayin edildi. Şarkî Rumeli'nin Bulgaristan tarafından ilhakı ile meydana gelen olaylar sebebiyle Küçük Said Paşa kabinesinin düşmesi üzerine 24 Eylül 1885 tarihinde bu görevden ayrıldı. Paris sefiri olarak tayini kararlaştırıldıysa

da bundan vazgeçildi. Kendisine 3000 kuruşluk mâzûliyet maaşı bağlanan Edhem Paşa 2 Ramazan 1310'da (20 Mart 1893) vefat etti ve Üsküdar'da bulunan Mihrimah Sultan Camii civarına defnedildi.

İbrâhim Edhem Paşa, asabî mizacına ve devlet meselelerindeki yetersizliğine rağmen namuslu, dürüst, devlete sadık bir kişiydi. Bu sebeple II. Abdülhamid'in hususi himayesine mazhar olabiliyordu. İlk Osmanlı Meclis-i Meb'ûsanı onun sadâreti zamanında açılmıştı. Ancak sadrazamlığında yeterli derecede etkili olmamış ve alınan kararlarda daha ziyade padişahın tesiri görülmüştür. Maden mühendisliği konusunda olduğu gibi tabii ilimlerde de derin bilgi sahibiydi. Çok iyi derecedeki Fransızca'sının yanı sıra Almanca'ya da âşina idi. *Mecmûa-i Fünûn*'da tabii ilimlere dair makaleler yazmış, 1869 yılında ölçüler hakkında bir nizamnâme neşretmiş, rasathâne ve Matbaa-i Âmire'nin islahında, Dârüşşafaka'nın kurulmasında büyük gayret göstermiştir. Ondalık sisteminin tanınmasında ön ayak olmuş, yazdığı *Yeni Mikyaslara Dair Risâle* adlı eseri oğlu İsmâil Gâlib'in adıyla yayımlanmış, "Mesâhat, Ekyâl ve Evzân-ı A'şâriyye Nizamnâmesi"ni hazırlayarak yürürlüğe koymuştur. 1873 Viyana sergisi için *Usûl-i Mi'mârî-i Osmânî* adıyla üç dilde neşredilen eseri Ahmed Vefik Paşa ile birlikte hazırlamış, ayrıca *Endülüs Tarihi* adlı eserin I. cildini kaleme almış, diğer kısımlarını ise Ziyâ Paşa tamamlayarak kendi adına neşretmiştir (I-II, İstanbul 1280). Yazıda sade ve kısa cümleler kullanmayı tercih eden ve muhalifleri tarafından "Deli Corci" lakabıyla anılan İbrâhim Edhem Paşa dindarlığı ile de tanınmıştır. Çok iyi yetiştirdiği oğulları Osman Hamdi, Halil Edhem (Eldem) ve İsmâil Gâlib Türk kültür ve sanat tarihinde önemli yerlere sahip olmuşlardır.

İbrâhim
Edhem Paşa

İbrâhim
Edhem
Paşa'nın
Mihrimah
Camii
Külliyesi
içindeki
türbesi -
Üsküdar /
İstanbul

BİBLİYOGRAFYA:

BA, Ali Fuad Türkgeldi Evrakı, nr. 3/68, 3/83; Cevdet, *Tezâkir*, III, 92; IV, 168, 170; Osman Nuri, *Abdülhamîd-i Sâni ve Devr-i Saltanatı*, İstanbul 1327, I, 171, 190; *Mîr'at-ı Hakikat* (Miroğlu), s. 240 vd.; İbnülemin, *Son Sadrazamlar ve Başvekilleri*, İstanbul 1942, II, 403-477; Danışmend, *Kronoloji*², VI, 88-90; İ. H. Uzunçarşılı, "İbrahim Edhem Paşa Ailesi ve Halil Edhem Eldem (1681-1938)", *Halil Edhem Hâtıra Kitabı*, Ankara 1948, II, 67-70; Ali Fuat Türkgeldi, *Mesâil-i Mühimme-i Siyâsiyye* (nşr. Bekir Sıtkı Baykal), Ankara 1987, II, 6, 18, 22, 32; İ. Parmaksızoğlu, "Edhem Paşa", *TA*, XIV, 330-331; XV, 489-490; E. Kuran, "İbrâhîm Edhem Paşa", *El²* (İng.), III, 993.

MAHİR AYDIN

EDHEM PERTEV PAŞA

(1824-1873)

Devlet adamı, yazar ve şair.

Erzurum'da doğdu. Asıl adı İbrâhîm Edhem iken şiirde kullandığı Pertev mahlası dolayısıyla Edhem Pertev olarak tanınmıştır. Aslen Erzurumlu Söylemezzâdeler'den olup Kiği beylerine hazinedarlık yapan Mehmed Timur Efendi ile Fatma Dursun Hanım'ın oğludur.

II. Mahmud'un, âyan ve beylerin Anadolu'daki nüfuzlarını kırma hareketleri üzerine Erzurum'a dönen babası, ardından Rus işgali (1829) karşısında ailesiyle beraber Şarkıkarahisar, Gümüşhane ve Çanık taraflarında dolaştıktan sonra vazifesi gereği Trabzon'a yerleşti. Edhem çocukluğunda, Fennî mahlasıyla şiirler yazan ve basılmamış mürettep divanı bulunan babasından ve gezdiği yerlerdeki ulemâ ve şairlerden faydalanaarak yetişti. 1845'te babasının ölümü üzerine Trabzon Valisi Abdullah Paşa onu himaye etti ve divan kâtibi olarak yanına aldı. Ayrıca ileriki yıllarda duygulu şiirleriyle tanınacak olan Abdullah Paşa'nın kızı Fitnat Hanım'a (ö. 1911) küçük yaşlarında şiir ve inşâ dersleri verdi. Ab-

dullah Paşa'nın vefatından sonra yeni vali Halil Rifat Paşa bu zeki ve dürüst genci vilâyet mektupçusu yaptığı gibi (1846) kaptanpaşalıkla İstanbul'a giderken onu da yanına aldı ve Sadâret Mektûbî Kalemi'ne tayin ettirdi (1847).

Edhem Pertev'in bundan sonraki görevleri, kendisini himaye edenlerin yükselip düşüşleriyle değişmiştir. Kaptan-ı deryâ mesnedinde İzmir, Cezâir-i Bahr-i Sefid, Hüdâvendigâr valiliklerinde memuriyet yaptı. Sefâret kâtibi olarak üç yıl Berlin'de kaldı (1853-1855). Bâbîâlî Tercüme Odası'nda, Siroz ve Drama kaymakamlıklarında, Dîvân-ı Muhâsebât üyeliğinde (1864), Halep merkez kaymakamlığında (1865), Kandiye (Girit) mutasarrıflığında bulundu. Hariciye Nezâreti mektupçusu (1869) ve serasker müsteşarı (1871) oldu. Son defa Kastamonu valisi iken 6 Ocak 1873'te burada vefat etti. Mezarı aynı yerde Şeyh Şâbân-ı Velî haziresindedir.

Devrinin hemen bütün kaynakları, Rumeli beylerbeyliği ile paşalık unvanı da bulunan Edhem Pertev'in mevki ve rütbe hırsı olmayan, kendisine verilen görevleri dikkatle yerine getiren dürüst bir idareci olduğunda birleşirler. Ebûzzîyâ Tefvîk açık sözlülüğünden, oldukça serbest fikirli oluşundan dolayı Nâmîk Kemal'e ilk karşılaşmalarında iyi anlaştıklarını yazar. Bununla beraber devrinin siyasi olaylarına karışmamıştır.

İzmir'de Fransızca, Berlin'de Almanca öğrenen Edhem Pertev Paşa nesir ve şiirle de meşgul olmuş, bu alanlarda bazı yenilikler getirmişse de idarî görevleri dolayısıyla fazla eser bırakmamıştır. Mizacı olarak latifeyi seven paşanın bir kısım eserlerinde mizaha temayülû görülür. Pertev mahlasıyla yazdığı eski tarz şiirlerinde herhangi bir yenilik yoktur. Tercüme şiirlerinde ve hece ile yazdıklarında ise daha başarılıdır. Nesih hattını güzel bir şekilde yazdığı, bir *Delâ'î-lü'l-hayrât* istinsah ettiği bilinmekte ve bazı meşhurlardan hatla ciddi bir şekilde meşgul olduğu anlaşılmaktadır.

Eserleri. A) Kitap ve Makâleleri. 1. Hâbnâme (baskı yeri ve tarihi yok). Lâhikasıyla beraber otuz üç sayfa hacmindeki bu risâle, rüyada yapılmış bir konuşma tarzında doğrudan doğruya masonluğun tenkidini ihtiva eder. Ebûzzîyâ Tefvîk'in "Farmasonluk" (*Mecmûa-i Ebûzzîyâ*, cüz 100 [7 Cemâziyelâhîr 1329], s. 681-682) adlı meşhur makalesinde Edhem Pertev Paşa'yı devrin ünlü masonları arasında zikretmesi, aynı dönemde yaşayarak nâ-

zırlık ve sadrazamlık yapmış bulunan diğer İbrâhîm Edhem Paşa ile karıştırılmış olmasından kaynaklanmıştır. Esasen bu risâle de dikkate alındığında Ebûzzîyâ'nın görüşünün pek isabetli olmadığı anlaşılır. *Hâbnâme*'nin üzerinde herhangi bir tarih bulunmamakla beraber o devirde L'Union d'Orient locasının üstadı Cleanti Scalieri'nin Grand Orient'a gönderdiği bir mektuptan eserin 1872'de yayımlandığı anlaşılmaktadır. 2. *Emrû'l-acîb fî târihi ehli's-salib* (İstanbul, ts.). Fransız tarihçisi Joseph François Michaud'dan (ö. 1839) Ali Fuad ve Ârifî Ahmed ile ortaklaşa çevrilmiş, Antakya'nın zabtına kadar olan Haçlı seferleri tarihidir. 3. *İllâku'l-ekâr fî akdî'l-ebkâr* (İstanbul 1285, 1304). Çok evliliğin aleyhinde bulunan Batılîlar'a karşı tabiat kanunlarına dayanarak yapılan bir müdafadır. Sorulu cevaplı karşılıklı konuşma şeklinde olan kitaba, Voltaire ve Montesquieu'nün konu ile ilgili iki yazısı da eklenmiştir. Eserin son sayfasında "Lîsân-ı ecnebiye tercüme olunmuştur" ibaresi yer almaktadır. Ancak hangi dile tercüme edildiği ve basılıp basılmadığı tesbit edilememiştir. 4. "Medh-i Sa'y ve Zemm-i Betâlet" (*Mecmûa-i Fünûn* [Şaban 1281], s. 281-289). Çalışmanın fazileti hakkında Kemalpaşazâde'nin Arapça bir risâlesinin tercümesidir. 5. "Bekâ-yı Şahsî ve Nev'îye Hizmet" (*Mecmûa-i Fünûn*, nr. 33 [Ramazan 1281], s. 329-346; nr. 34 [Muharrem 1283], s. 8-18). İntiharın yanlışlığı ve tasvip edilemeyeceği konusunda J. J. Rousseau'dan yapılmış bir tercümedir. 6. "Av'ave" (*Mecmûa-i Fünûn*, nr. 42 [1283], s. 229-240). Kelbiyyûn mezhebinden bir filozofla kanaat sahibi Kıtmîr arasında geçen mizahî bir diyalogdur. Şînâsi'nin *Tasvîr-i Elkâr* gazetesinde (nr. 192, 28 Zilkade 1280), sahihsiz köpeklerin İstanbul'dan uzaklaştırılmasını teklif eden makalesini tehzil mahiyetinde yazılmıştır. 7. "Kırmızı Bayrak" (*Hakâyi-ku'l-vekâyi*, nr. 237 [14 Safer 1288]). Fransa'daki komün hareketleri dolayısıyla sosyalizme yazılmış bir reddiyedir.

B) Şiirleri. Edhem Pertev Paşa'nın epeyce şiir yazdığı ifade edilmekteyse de kütüphanesi Koska'daki yangında eviyle birlikte yandığından bunların sadece dokuz tanesi bilinmektedir. Bu şiirlerinin bir kısmı eski tarzın devamıdır ve herhangi bir orijinallliği yoktur. Türkçe'ye nazmen çevirdiği Voltaire'den "Münâcât", Rousseau'dan "Bekâ-yı Hayât", Victor Hugo'dan "Tıfl-ı Nâim" adlı şiirler şekil ve muhteva bakımından yenilik

Edhem
Pertev
Paşa